

Problemi s određivanjem ljevice i desnice

Cvetković, Slaven

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:414698>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-09**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Slaven Cvetković

Problemi s određivanjem ljevice i desnice

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Problemi s određivanjem ljevice i desnice

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Kurelić

Student: Slaven Cvetković

Zagreb, 2021.

Izjavljujem da sam diplomski rad Problemi s određivanjem ljevice i desnice, koji sam predao na ocjenu mentoru prof. dr. sc. Zoranu Kureliću, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Sadržaj

Uvod.....	1
Definicije ljevice.....	3
Definicije desnice.....	8
Ljevica u teoriji.....	13
Ljevica u praksi.....	18
Desnica u teoriji.....	25
Desnica u praksi.....	29
Sličnosti i razlike.....	32
Zaključak.....	35
Bibliografija.....	36

Uvod

U proljeće 1789. francuski kralj Luj XVI. sazvaio je Opće staleže svog kraljevstva i tako pokrenuo niz događaja koji su doveli Europu u njeno današnje stanje. Saziv staleža obavljen je sa svom uobičajenom apsolutističkom pompom i aparatom. Kralj je održao prijestoljni govor u kojem je govorio o svom božanskom pravu, a zastupnici su koračali u dugoj povorci iza Presvetog sakramenta. Samo tri godine kasnije, Francuska je bila pod jakobinskom terorističkom vlašću. Uslijedila je Bonaparteova diktatura, pa Metternichova reakcija, zatim revolucionarna 1848., dva svjetska rata, nastanak totalitarizma, genocidi, dvije Njemačke, Željezna zavjesa, ujedinjavanje Europe i otpor tom procesu. Ovaj će rad biti kratak prikaz europske političke misli proizašle iz Francuske revolucije, nazvane općenito desnicom i ljevicom. Pokušat će definirati ta dva pojma, ustanoviti što su desnica i ljevica htjele i na kraju probati odrediti koje su među njima sličnosti i razlike, pa čak i čega ima više.

Rad se, dakle, temelji na političkoj misli nastaloj nedugo prije, za vrijeme i nakon Francuske revolucije, te ovdje neće biti puno govora o prototipima ljevice i desnice koje je možda moguće pronaći, na primjer, za vrijeme Reformacije ili jakobitske pobune u Velikoj Britaniji i Irskoj. Osim toga, potrebno je istaknuti da će ovdje manje biti riječ o umjerenim strankama u liberalnom demokratskom sustavu, a više o režimima i ideologijama koje obilježava svojevrsni radikalizam ili utopizam. Na početku ovoga rada navest će se dio suvremenih definicija ljevice i desnice. U nastavku teksta bit će prikazana povijest ljevice i desnice. Potrebno je napomenuti da će se u svrhu stvaranja što šireg prikaza, u ovom radu izbjegavati ideološka plošnost i bit će korišteni autori koji pripadaju nedemokratskim i neliberalnim strujama, bilo lijevim ili desnim, koje se može opisati kao radikale ili čak smatrati kontroverznima.

Ljevica će biti prikazan s osobitim osvrtom na Jeana Jacquesa Rousseaua i Francusku revoluciju, ali i autora kao što su markiz de Sade i Étienne-Gabriel Morelly. U razdoblju nakon Francuske revolucije prikazani će biti Pierre Joseph Proudhon i Karl Marx, događaji 1848., Pariška komuna, Oktobarska revolucija i njene posljedice, a na kraju događaji 1968. i nastanak nove ljevice. Desnica će biti prikazana od reakcije na Francusku revoluciju, dakle od Edmunda Burkea i Josepha de Maistre, preko Bonaparteove diktature i Bečkog kongresa, pa razdoblja reakcije do 1848. i nakon toga kritike liberalizma i parlamentarizma po Charlesu Maurrasu. Slijedi opis reakcije na novi poredak nakon Prvog svjetskog rata i komunistički režim u Rusiji. Na kraju će biti obrađen populizam u Europi posljednjih dvadesetak godina.

Nakon ovoga, prije zaključka, slijedi usporedba ekstremizmima i utopističkih elemenata koje je moguće pronaći u lijevim ili desnim ideologijama ili načinu vladanja. Pokazat će se da su ti pojmovi značili različite stvari u različito vrijeme na različitim mjestima, što nije bez značaja za raspravu o eventualnoj važnosti tih dvaju pojmova.

Definicije ljevice

Pojam ljevice jedan je od važnijih u suvremenom političkom životu te je sasvim očekivano da je kao takav puno puta definiran i interpretiran. U ovom će poglavlju biti dan prikaz nekih definicija pojma političke ljevice i pokreta koji su postojali unatrag posljednjih dvjestotinjak godina, a bili su ljevičarski, kako bi taj pojam bio razumljiviji. Kasnije u tekstu slijedi detaljnija analiza pokreta, teoretičara i političara s obzirom na definicije i prikaze koji će ovdje biti dani.

Kao što je već rečeno u uvodu, ljevica proizlazi iz Francuske revolucije, odnosno iz snažnog jakobinskog elementa u njoj. Potrebno je radi toga malo bolje promotriti tko su bili jakobinci i u što su vjerovali. Francuski političari iz vremena Revolucije koje se može ubrojiti među jakobince svakako su Maximilien Robespierre i Louis Antoine Léon de Saint-Just. Jakobinski je klub imao raznoliko članstvo, te su u njemu „pragmatičari poput Condorceta sudjelovali (...) uz političke puritance poput Robespierrea i karijeriste poput Dantona“ (Miller, 2018.: 66.). Ono uz što se može vezati jakobinizam svakako su traženje masovne potpore među stanovništvom, vodstvo karizmatičnog pojedinca, etatizam i centralizam. Od samog je početka prisutna i određena tendencija prema potpunom uništenju starog i prema teatralnim, simboličkim gestama. Treba se samo prisjetiti da je u Strasbourgu za vrijeme Revolucije donešena odluka o tome da se sruše zvonici katedrale, zbog toga što nisu jednaki u odnosu na okolne zgrade (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Isti je način razmišljanja došao do izražaja za vrijeme Pariške komune, kad je njen bivši zapovjednik zapovjedio spaljivanje palače Tuileries i izrazio želju da se isto napravi sa svim javnim zgradama u tom gradu (Richardson, 1982.). U mnogočemu je ljevica i danas obilježena onime što se događalo za vrijeme Francuske revolucije.

Ljevica, naravno, kao pojava stara dvjestotinjak godina i dug slap ideja koje su se razvijale i izmjenjivale još u razdoblju prije Francuske revolucije nije niti može biti nekakva monolitna struktura. Ono čime je ljevica obilježena posljednjih stotinjak godina je

sukob koji je nakon Oktobarske revolucije proizveo podjelu na socijaldemokratsko-socijalističku i komunističku ljevicu. U prvu skupinu pripadaju sljedeće odrednice: ideja o primatu proizvodne sfere i središnjoj ulozi rada u formiranju društva, odbacivanje privatnog vlasništva, antitržišna orijentacija, društveni egalitarizam, prevlast kolektivističkih vrijednosti nasuprot individualizmu i optimistička filozofija povijesti. U drugoj su skupini temeljne političke opreke koje su sve do danas izvorom sukobljavanja na ljevici: opreka između internacionalizma i nacionalizma, parlamentarne demokracije i diktature proletarijata, reforme i revolucije te

prihvatanje ili odbacivanje nasilja kao metode političke borbe. (Zakošek, 1996.: 10.)

Osim spomenutim rascjepom, ljevica je podjeljena i na onu koja ima svojevrsan elitistički element, u lenjinističkoj tradiciji, nasuprot populističkom (Zakošek, 1996.), ali i po tome bavi li se više kulturom ili ekonomijom. Nakon što se dosta dugo bavila prvenstveno ekonomijom, ljevica se s vremenom, a osobito nakon studentskog pokreta 1968., sve više prebacila na kulturu.

Kad je ljevica usredotočena na ekonomiju, obično prati liniju Karla Marxa i njegovu antropologiju, po kojoj je čovjek postavljen prvenstveno kao proizvodno biće (Zakošek, 1996.). Naravno, i sam je Marx imao ponešto za reći o stvarima koje se tiču isključivo ekonomskih i klasnih odnosa. Ipak, ljevica se od ekonomije u novije doba značajnije maknula tek s Antoniom Gramscijem dvadesetih godina, kad je on počeo pisati o tome da ljevičari svoj uspjeh moraju tražiti na polju kulture. Njegov koncept kulturne hegemonije u tom smislu donekle podjeća na ono što je Karl Marx imao za reći o lažnoj svijesti koju je društvu nametnula buržoazija, s obzirom na to da se radi o naglašavanju toga da je bitno vladati umovima ljudi.

Udaljujući se od Gramscijevih koncepata, bitno je reći da se razvila socijaldemokratska ljevica, koja nije bila nasilna, iako je zagovarala brojne društvene promjene. Kroz dvadeseto je stoljeće taj dio ljevice bio najutjecajniji u Europi. Sedamdesete su godine bile zlatno doba socijaldemokracije, a čitav je niz europskih država imao socijaldemokratske premijere. To je i vrijeme u kojem dolazi od ublažavanja ili izmjenjivanja nekih tradicionalnih ljevičarskih ideja i nastanka eurokomunizma (Caratan, 1996.).

Socijaldemokratska ljevica odbacila je koncept privatnog vlasništva kao izvora svih problema u nekom društvu, ali zadržala je određenu skeptičnost prema slobodnom tržištu te je i dalje više sklona javnom sektoru nego onom privatnom. S padom komunističkih diktatura u Istočnoj Europi osobito je teško postalo braniti bilo kakvo zalaganje za ukidanjem privatnog vlasništva, jer je to viđeno kao ono što je olakšalo postojanje tih režima. Osim toga, u Istočnoj je Europi takav način vladanja stvorio nejednakost, iako nove vrste, tako da je i to bio jedan od razloga deradikalizacije ljevice po tom pitanju (Zakošek, 1996.).

Socijaldemokracija je, donekle očekivano, svojim ponašanjem tijekom više desetljeća izazvala reakciju na ljevici, a ona se pojavila u obliku onoga što se obično naziva novom ljevicom. Taj je, moglo bi se reći, veliki raskol stare i nove ljevice, došao do izražaja godine

1968., za vrijeme velikih prosvjeda i nereda u skoro svim europskim zemljama. Ljevica je nekako pukla na liniji koja je dijelila starije i mlađe pripadnike tog političkog opredjeljenja. Tako je nastalo ono što se naziva novom ljevicom (Katsiaficas, 1987.). Malograđanština i birokratizam zgadili su mladim europskim ljevičarima tradicionalnu lijevu misao kakva je bila provedena u djelo u Istočnom bloku (Kuehnelt-Leddihn, 1974.), a nova se ljevica često organizirala baš kao protivnica stare socijalističke ljevice (Katsiaficas, 1987.). Sklonost novih ljevičara ekološkom aktivizmu donekle je ponavljanje konzervativne kritike modernizacije u devetnaestom stoljeću, a grljenje drveća nešto je što prilično vuče na romantizam. Nije vjerojatno nikakvo čudo da je Zelena stranka tako uspješna u Njemačkoj, Goetheovoj zemlji. Dapače, utemeljenje Zelene stranke u Njemačkoj posljedica je događaja iz godine 1968. (Katsiaficas, 1987.).

Novu su ljevicu predvodili studenti i ona je dosta brzo postala globalni pokret (Katsiaficas, 1987.), a protivili su joj se ljevičari starog kova (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Taj se rascjep nije pojavio samo u zemljama Zapadne Europe, nego i na istoku kontinenta, pa tako i u samom Sovjetskom savezu. U Mađarskoj su se pobunjeni studenti čak i službeno prozvali Novom ljevicom (Katsiaficas, 1987.).

Bilo je očito da studenti predstavljaju snažnu silu i da se pojavilo nešto novo s čime se tek treba obračunati i što tek treba proučiti. Istovremeno, bilo je očito da je to novo posvuda, to jest da nije ograničeno na samo jedno mjesto ili jedno sveučilište. Ono što se dogodilo može se sažeti ovako:

Međunarodni karakter studentskog pokreta dugo je bio jedan od njegovih glavnih obilježja i pružao referentnu točku unutar koje su artikulirane njegova teorija i praksa. Godine 1968. osobe s televizije i radija te putnici proširili su pokret kao nikada prije po cijelom svijetu, usklađujući svoje planove i tako postigli da je politička generacija 1968. doista međunarodna. Sasvim je očito da je lančana reakcija prosvjeda (ili eros efekt) djelovala na globalnoj razini jer su tolike značajne epizode studentskih prosvjeda bile su povezane jedne s drugima. Na primjer, u veljači 1968. moglo se čuti da studenti u Francuskoj skandiraju „Solidarnost sa SDS-om!“, novoljevičarskom organizacijom u Njemačkoj koja je bila napadnuta. Sljedećih mjesec dana 400 njemačkih članova SDS-a bilo je istaknuta skupina na demonstracijama u Londonu. Nakon prosvjeda studenata u Francuskoj u svibnju, policija se u Rimu borila s 5000 studenata koji su se okupili da spale de Gaulleov lik. U lipnju i srpnju u Berkeleyu su bila četiri dana uličnih borbi kad se policija obrušila na demonstracije održane u znak solidarnosti sa štrajkajućim radnicima i studentima u Francuskoj. Dana 15. lipnja 10.000 japanskih studenata blokiralo je centar Tokija kako bi pokazali solidarnost s francuskim studentima. U Santiagu u Čileu tisuće su studenata napale američko veleposlanstvo 4. listopada u znak podrške studentima iz

Meksika i Urugvaja, koji su pak imitirali pobune iz svibnja 1968. u Francuskoj koje su vodili studenti. (Katsiaficas, 1987.: 14.)

Nova ljevica je „nastojala promjeniti društvo na razini svakodnevnog života“ (Katsiaficas, 1987.: 20.). U to su vrijeme nastale ideje i zahtjevi koji danas dominiraju političkim životom na Zapadu. Udaljavajući se od sovjetskog komunizma, prognaničkog trockizma i tradicionalnog marksizma, ljevica se na neki način, moglo bi se reći, približila svojim jakobinskim korijenima. To je napravila

Preispitivanjem pretpostavki svakodnevnog života – kulturalnog komformizma u konzumerizmu, ugnjetavanja žena, diskriminacije manjina i segregacije mladeži – studentski pokret pomogao je potaknuti buđenje na razini svjetske kulture koje je pratilo i nadživjelo globalnu političku pobunu. I u centru i na periferiji, na Istoku i na Zapadu, studentski pokret spontano je stvorio smislene globalne težnje koje su bile u oštroj suprotnosti s ustaljenom stvarnošću. (Katsiaficas, 1987.: 18.)

Ipak, moguće je kod nove ljevice pronaći i određenu odbojnost prema ideologijama, a Kuehnelt-Leddihn (1974.) primjećuje da se općenito kod nove ljevice zna protiv čega je, ali ne i za što je. Značajno je za njen daljni razvoj ono što se događalo kasnije. Devedesetih je godina kriza etablirane ljevice dosegla vrhunac, nakon što ona u nekim zemljama već dugo uopće ni nije bila na vlasti, a sve je često završavalo optužbama za korupciju, financijskim skandalima, pa čak i samoubojstvima (Caratan, 1996.). S padom Željezne zavjese ljevica se našla u nečemu što bi se moglo nazvati krizom identiteta. Na neki je način sam krovni termin ljevice postao suvišan, ili se tako barem činilo, a ljevica se dezintegrirala u različite skupine koje je trebalo posebno imenovati (Zakošek, 1996.).

S padom komunističkih režima marksistički je koncept, po svemu sudeći, na neki način postao suvišan i više se nije moglo razmišljati u kontekstu provođenja revolucije (Zakošek, 1996.). Tako se barem čini na prvi pogled, a kasnije će o ovome biti više riječi zbog ideje o Dugom maršu kroz institucije. Tu je gramscijevsku ideju krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća razvio njemački komunist Rudi Dutschke, a kojoj je svrha prilagođavanje ljevičara postojećem sustavu kako bi ga uništili iznutra (Marcuse, 1972.).

Erik von Kuehnelt-Leddihn, austrijski katolik koji se smatrao i liberalom i reacionarom, napisao je opsežan prikaz lijeve političke misli od njenih začetaka u vrijeme prosvjetiteljstva do svog vremena. Značajan je kao kritičar ljevice i bit će kao takav jedan od glavnih izvora za ovaj rad. Što se tiče nove ljevice, mišljenje je tog autora da ona „nije tako nova, i zapravo nije ljevica“ (Kuehnelt-Leddihn, 1974.: 372.). Prema onome što on kaže, nije nova zato što, uglavnom nesvjesno, svoju kritiku današnjeg društva izvlači iz desne kritike

društva u devetnaestom stoljeću. Isto tako smatra da nova ljevica ne postiže, niti da može postići, osobit uspjeh kod današnjeg radništva, iz jednostavnog razloga što se životni standard te skupine ljudi toliko podigao da ga ni za što nisu spremni riskirati. Osim toga, radnici obično baš i ne shvaćaju ono što pokušavaju reći teoretičari i aktivisti nove ljevice, a ovi su pak i sami toga svjesni (Kuehnelt-Leddihn, 1974).

Definicije desnice

Desnica kao koncept također ima revolucionarno podrijetlo, ali obično je se više povezuje sa žirondincima. Ipak, potrebno je napomenuti da jako puno ljudi koji se smatraju desničarima dobrim dijelom ili u potpunosti odbacuje tekovine Francuske revolucije. Ipak, u kontekstu same Francuske revolucije kao pojedinačnog događaja, desnica se odnosi na žirondince, tad aktivnu i važnu političku skupinu. Među njima je bez sumnje najpoznatiji markiz Nicolas de Condorcet, kojeg se, doduše, danas nikako ne može smatrati desničarem. Žirondinci u Francuskoj nikad nisu samostalno vladali, tako da je teško reći kako bi točno vladali, ali poznato je da ih se općenito smatra umjerenijima od jakobinaca.

Među desne se autore iz otprilike istog vremena mogu ubrojiti i grof Joseph de Maistre ili Edmund Burke, makar oni samo sebe zbog protivljenja Francuskoj revoluciji i izuzetno važnoj kritici tog niza događaja koju su dali vjerojatno sebe ne bi nazvali desničarima. Nadalje, autori i teoretičari koje se ovdje još može nabrojati su Louis de Bonald, Charles Maurras, Carl Schmitt, Oswald Spengler, Martin Heidegger i Arthur Moeller van der Bruck. Svi oni pripadaju različitim tradicijama, od kojih bi se jednu moglo nazvati konzervativizmom, a drugu konzervativnom revolucijom, te će tako biti u ovom tekstu, a razlika će kasnije biti detaljnije objašnjena.

Ciljevi desnice obično su očuvanje nejednakosti i razlikovanja (Hainsworth, 2008.), što jako detaljno u svojoj kritici ljevice iznosi i obrazlaže Erik von Kuehnelt-Leddihn (1973.). Moguće je pronaći razlikovanje desnice i konzervativizma (vidi Blee i Creasap, 2010.), po kojem desnicu čine pokreti usredotočeni na rasu ili etnicitet te se često koriste nasilnim metodama a konzervativizam čini čitav niz ideja i pokreta vezanih uz domoljublje, slobodno tržište i tradicionalne moralne vrijednosti koji nisu vezani uz nasilno djelovanje. Treba, doduše, ovdje napomenuti da uključivanje slobodnog tržišta kao dio konzervativne ideologije nije općeprihvaćeno (vidi Vujić, 2020.).

John Schwarzmantel desnicu definira ovako:

„Desnica“ u najopćenitijem smislu označava filozofiju koja je bila neprijateljski nastrojena prema politici moderne, s njenim idejama emancipacije i racionalnosti. S tim u vezi, „desnica“ se odnosi na pokrete i partije koji dijele tu antiprosvjetiteljsku i antimodernističku filozofiju. „Desnica“ se koristi i kao zajednički termin za širok raspon raznorodnih gledišta, ujedinjenih u odbacivanju prosvjetiteljskih ideja i revolucionarne promjene, ali i vrlo različitih (Schwarzmantel, 2005.: 146.).

Što se tiče položaja suvremenih desnih stranaka:

Moglo bi se reći da su i građanske stranke odnosno stranke desnice također otupile oštricu svoje ideološke pozicije i svoju strategiju sve više određuju pragmatično prema potrebi situacije. Ako je ljevica prihvatila liberalna načela kao okvir svoga djelovanja, desnica je prihvatila potrebu političke korekcije u ime države blagostanja. Spor više nije u isključivosti pozicija, u igri nulte opcije, već u mjeri i modalitetu. Moderni sukob ljevice i desnice sve više podsjeća na odnos demokrata i republikanaca u SAD (sic), gdje politički spor ovisi o konkretnim problemima, a nije opterećen ideološkim pristupom, iako se osnovne razlike znaju (Caratan, 1996.: 26.).

Američkom je javnom sferom sedmadesetih godina počeo sve više počeo dominirati skup ideja nazvanih neokonzervativizam. Neokonzervativci su često bili bivši ljevičari (Hoppe, 2007. i Veljak, 1985.), a upravo u to vrijeme kod američke ljevice počinju jačati anticionistički stavovi i kontrakultura (Hoppe, 2007.), što se, očito, nije sviđalo svima. Neokonzervativci su oni koje se dugo u Sjedinjenim Američkim Državama doživljavalo kao podupiratelje umjerene socijalne države i branitelje onoga što se naziva obiteljskim vrijednostima (Hoppe, 2007.). Cilj je onima koji su se još šezdesetih godina počeli okupljati kao neokonzervativci bilo ograničavanje radikalizacije u američkoj politici (Veljak, 1985.). Neokonzervativizam ovaj svoj prefiks „neo“ zaslužuje iz razloga što se razlikuje od tradicionalnih američkih političkih ideja po tome što zagovara intervencionizam (Hoppe, 2007.).

Onkraj onoga o čemu je sad bila riječ stoji ono što bi se moglo nazvati krajnjom desnicom. Kad se govori o krajnjoj desnici, obično se misli na onu koja nije općeprihvaćena u društvu (Art, 2011.). Općenito je poznato razlikovanje radikalne i ekstremne desnice, po kojem ova druga teži potpunom uništenju demokratskog sustava, a prva ipak djeluje u njegovim okvirima. Različiti su nazivi koje se koristi kao istoznačne krajnjoj desnici ili kao nazive za neke skupine na tom dijelu političkog spektra, a Cass Mudde (2012.) među njima navodi neofašiste, neonaciste, ksenofobe, nativiste i rasiste, ali i desne populiste. Može se naići i na spomen desnih autoritarista i nove radikalne desnice, ali očito je da se svi ti nazivi ne mogu upotrijebiti jednako za sve stranke o kojima se govori u tom kontekstu (Kopeček, 2007.). Neki pak, rade razlikovanje i između ekstremne desnice i desnog ekstremizma (vidi Velički, 2010.).

Georg Betz definirao je godine 1993. radikalnu desnicu na ovaj način:

Radikalno desne populističke stranke radikalne su u svom odbijanju uspostavljenog sociokulturalnog i sociopolitičkog sustava te u svom zalaganju za individualna postignuća, slobodno tržište i drastično smanjenje uloge koju igra država. Desno su po svom odbijanju individualne i

društvene jednakosti, u suprotstavljanju društvenom integriranju marginaliziranih skupina i po tome što igraju na ksenofobiju, ako ne i na otvoreni rasizam. Populističke su po tome što koriste osjećaje tjeskobe i razočaranja i po tome što apeliraju na običnog čovjeka i njegov navodno superiorni zdrav razum (Betz, 1993.: 413.).

Neki, pak, jako općenito definiraju krajnju desnicu tako da ona uključuje i ono što se naziva radikalnom i ono što se naziva ekstremnom desnicom (vidi Fielitz i Laloire, 2016.). Za razliku od malo prije spomenutih Sjedinjenih Američkih Država, u Njemačkoj nešto što se naziva neokonzervatizmom ima dulju tradiciju i nije poteklo od bivših razočaranih ljevičara. Povezano je s onim što se obično naziva mladim konzervatizmom, ideologijom

koja je bila veoma utjecajna u razdoblju Vajmarske republike i koja je odigrala stanovitu ulogu u stvaranju duhovnih pretpostavki za trijumf nacionalsocijalizma. Dvije su komponente mladokonzervativnog mentaliteta: s jedne strane se poricao puki civilizacijski napredak (uz snažne primjese antikapitalizma i elitizma) i uzdizao herojski čin, a s druge strane se propagirala vjernost vlastitosti (nacionalnoj prošlosti i korijenu naroda), poslušnost, dužnost i spremnost na žrtvu (Veljak, 1985.: 197.).

U godinama razočarenja nakon Prvog svjetskog rata u Njemačkoj se počeo razvijati skup ideja, često zapravo prilično raznolikih, ali objedinjenih pod nazivom konzervativna revolucija. Važan je izvor za ove aspekte rada pregled kojeg je napravio Jure Vujić, i koji će stoga bit korišten. Kako kaže Vujić (2020.), iako konzervativna revolucija zvuči besmisleno, stav je konzervativnih revolucionara bio da svaka revolucija rađa svoju kontrarevoluciju, a oni su bili ti koji su je trebali provesti. Treba napomenuti da njihova ambicija nije bio povratak na stanje kakvo je postojalo prije proljeća 1914. Nisu gajili osobite simpatije prema Hohenzollernima ili pruskom militarizmu i birokratizmu, ali ponekad su znali nostalgично gledati na srednji vijek i u to vrijeme kršćanstvom prožeti društveni i politički sustav. Još je jedna velika ambicija konzervativnih revolucionara bilo udaljavanje od zapadnjačkih vrijednosti, koje su smatrali ispraznima i dekadentima. Veliku su naklonost osjećali prema Rusiji, čak unatoč tome što je u njoj tad postojala boljševička vlast. Dapače, dio konzervativnih revolucionara nazivao se nacionalboljševicima. S ruskim boljševicima dijelili su negativne stavove o kapitalizmu i liberalizmu (Vujić, 2020.).

Što se tiče povijesti samog pojma revolucionarne desnice, on je prvi put upotrijebljen puno prije dvadesetih godina i to revolucionarne godine 1848. Nakon toga ponekad se koristio u Rusiji, što nije bez značaja, s obzirom na to da je Aleksandar Dugin jedan od nasljednika ove intelektualne tradicije, a koristio ga je i Charles Maurras (Vujić, 2020.). Tragovi konzervativne revolucije postoje i danas, izraženi prvenstveno kod identiterijanskih aktivista.

S obzirom na ovo, može se reći da je:

Zbog aktualnosti svojih koncepata, ali i manje povijesne opterećenosti nakon završetka Drugog svjetskog rata „konzervativna revolucija“ weimarskog doba doista je zabilježila ponovni uspon. Od časopisa u SR Njemačkoj koji su se priklonili tim idejama valja istaknuti još 1951. godine osnovan, a i danas postojeći časopis *Nation Europa* te *Junges Forum*, osnovan 1964, koji je također okupio širi krug čitatelja. Wolfgang Günther, jedan od osnivača – pod pseudonimom Gert Waldmann – krajem šezdesetih godina 20. stoljeća, u časopisu *Nation Europa* založio se za to da se studentski pokret uzme za uzor (...) (Velički, 2010.: 74.).

Ideolozi te nove desnice ili svojevrsnog nastavka konzervativne revolucije smatrali su da se njihovi sljedbenici moraju ugledati na novu ljevicu kako bi supjeli postići ono što žele. Između ostalog to bi uključivalo i neredne ulicama, ali i taktiku à la Gramsci kojoj je svrha postizanje dominacije u društvu preko ideja i kulture (Velički, 2010.). Općenito je moguće primijetiti to da se nova desnica „u (...) društvenoj kritici često poziva na ljevičarske autore (Proudhon, Marcuse, Chomsky, Rifkin).“ (Tomas, 2013.: 118.). Osim toga, bitan im je bio i Friedrich Nietzsche, a proučavali su i prirodne znanosti, koje su im dosta važne (Veljak, 1985.).

Za razliku od onoga kako je to bilo u Sjedinjenim Američkim državama, nova desnica u Europi imala je znatno manje veze s kršćanstvom. Dok je kršćanstvo ili judeokršćanstvo ključan dio novodesničarskog pogleda na svijet s one strane Atlantika, u Europi je gotovo sasvim drugačije. U Francuskoj i Njemačkoj, doduše, nova se desnica, baš poput američkog neokonzervatizma, razvija kao reakcija na nastanak i iskaze nove ljevice krajem šezdesetih godina, ali čine je neki drugi elementi (Veljak, 1985.).

Desnica „predstavlja slobodne, organski nastale načine života. To znači da poštuje tradiciju“ (Kuehnelt-Leddihn, 1973.: 39.). Desnica je od samog početka bila sklona održavanju tradicije, a u svojim je radikalnijim oblicima uvijek isticala važnost borbe i preživljavanja. Očito je zašto joj je to važno. To je dobar način da nastanu hijerarhije, to jest, da se potvrdi nejednakost među ljudima, koja je desničarima uvijek bila važna. U borbi se dokazuje tko je jači, spretniji ili pametniji i u biti dostojniji pobjede. Zbog toga je desnica obično sklona kapitalizmu, iako ne uvijek. U svojim autoritarnim i etatičkim varijantama obično se okreće korporatizmu. Ipak, i ovdje se održava hijerarhija, jer je sve podređeno vlasti. Prema onome kako stanje stvari obrazlaže Erik von Kuehnelt-Leddihn (1974.), desnicu ili konzervatizam nemoguće je odvojiti od kršćanstva, jer je to vjersko učenje previše utjecalo na razvoj takvog pogleda na svijet.

Na kraju se s obzirom na sve prethodno navedeno može zaključiti da europsku desnicu danas karakteriziraju populizam te kritiziranje postojećeg političkog sustava i elita, antiglobalistički stavovi, protivljenje imigraciji i procesima europske integracije, pa slijedom toga i suverenizam i nacionalizam. Kako bi sva ova teorija dobila malo konkretniji oblik, može se reći da Michael Feldman populističku desnicu naziva i bliskom desnicom, a u nju ubraja i vladajuće stranke u Mađarskoj i Poljskoj, te u fenomen populističke desnice dodaje i činjenicu da je Ujedinjeno Kraljevstvo napustilo Europsku uniju (Feldman, u Bevelaner i Wodak, 2016.).

Ljevica u teoriji

Prema tvrdnji Erika von Kuehnelta-Leddihna (1974.), tragove lijevih ideja moguće je pronaći još u antici, na primjer u atenskom demokratskom političkom sustavu koji je bio obilježen svojevrsnim egalitarizmom, ali u pravom smislu riječi, to jest, onako kako ih se danas doživljava, one su se isprofilirale u Francuskoj za vrijeme Revolucije. Ono što je nedostajalo atenskoj demokraciji bilo je poimanje pojedinca kakvo se u Europi pojavilo tek sa širenjem kršćanstva. Slijedom toga, znatno se jače nešto nalik suvremenim lijevim idejama očitovalo u postojanju anabaptističkih zajednica u vrijeme Reformacije (Kuehnelt-Leddihn, 1974.).

Već je u 15. stoljeću moguće uočiti ideološko razmišljanje kakvo je u današnje vrijeme jako izraženo. Potrebno je samo proučiti što su u Češkoj radili radikalni sljedbenici Jana Husa, koji su razvili izrazito egalitaristički i utopistički način razmišljanja (Kuehnelt-Leddihn, 1974.), kao i ono što se stoljeće kasnije događalo u Münsteru pod Knipperdollingom. Uslijedile su epizode u Engleskoj, kojih je posljedica bilo naseljavanje puritanaca u Sjevernoj Americi. Naravno, takvi su događaji nekad bili znatno rjeđi i imali su slabiji učinak od onoga koji je nastao kasnije (Talmon, 1961.). To „kasnije“ odnosi se na prosvjetiteljstvo i Francusku revoluciju.

Tri su frankofona autora izuzetno bitna za početak razvoja europske ljevice. Prvi je od njih, možda neočekivano, ali ipak po Eriku von Kuehneltu-Leddihnu sigurno, markiz (zapravo grof) de Sade, vjerojatno jedan od najvećih filozofa 18. stoljeća, iako se o obično njemu tako ne razmišlja. On je po ovom autoru bez sumnje jedan od najznačajnijih ljevičara u povijesti, materijalist, republikanac i ateist koji je, zatvoren u Bastilji, sa svog prozora 1789. pozivao ljude na pobunu. „Poznatiji je po svojim seksualnim perverzijama (...), ali njegova se prava važnost nalazi na polju politike, u njegovoj jedinoj povijesnoj intervenciji i, kasnije, u širenju njegovih političkih ideja“ (Kuehnelt-Leddihn, 1974.: 78.). U njegovom je razmišljanju vidljiv specifičan spoj totalitarizma i anarhizma, kao i poprilična opsjednutost prirodom. „Po njegovom mišljenju poimanje ubojstva ili uništenja kao ‚lošeg‘ u proturječju je s time kako funkcionira priroda“ (Kuehnelt-Leddihn, 1974.: 82.), dakle sasvim suprotno od tradicionalnog mišljenja. Zanimljivo je, i donekle jako važno, da zbog napadnog stila i pomalo šokantnog načina razmišljanja, nije autor kojeg se često izravno citiralo, ali je njegov utjecaj ipak vidljiv kod drugih (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Potrebno je napomenuti da se radi o autoru koji je duboko vjerovao u prirodnu nejednakost, što nije osobito ljevičarsko uvjerenje.

Treba spomenuti i opskurnog i relativno nepoznatog čovjeka imena Étienne-Gabriel Morelly, koji je sastavio djelo Zakon prirode. Iako se radi o autoru koji je danas slabo poznat, njegov je utjecaj na razvoj ljevice neizmjeran. Smatrao je da je otkrio izvor svog zla na svijetu. Pritom je mislio na vlasništvo i mislio je da se mogu uspostaviti principi za društvo bez hijerarhije. Bio je tako prvi autor koji je pisao o komunizmu (Talmon, 1961.). Već je kod ova dva autora vidljiv snažan animozitet prema svemu što je ustaljeno u društvu i velika želja za radikalnim promjenama.

Ipak je najpoznatiji i najznačajniji od te trojice Jean-Jacques Rousseau, svojevrsni antipod markizu de Sadeu, iako ih se ovdje obojicu svrstava na ljevicu. Radi se o tvorcu koncepta koji je s demokratizacijom političkog života postao izuzetno bitan. Taj je koncept opća volja. Druga njegova ideja koja je s vremenom postala jako važna ona je o civilnoj religiji, koju se može protumačiti kao dominantnu ideju u državi. Rousseau svoju ideju civilne religije razvija iz antičkog shvaćanja toga kako bogovi čuvaju pojedine gradove. Ona mora uključivati sve stanovnike i na neki je način značila i odbacivanje kršćanstva. Nadalje, civilne se religije trebalo bojati, a nevjernike kažnjavati smrću (Talmon, 1961.). Bila je to ideja koja sve građane vodi prema boljoj budućnosti.

Jedino se Rousseaua od ove trojice ubraja u prosvjetitelje. Prosvjetiteljstvo je svakako raznolika pojava koja je iznjedrila različite autore i stavove. Zanimljiv je primjer Immanuel Kant, kojeg se obično smatra jednim od prosvjetitelja, ali neki ga smatraju i začetnikom protuprosvjetiteljstva (vidi Hicks, 2004.). Prosvjetiteljstvo se sastoji od tri logično povezana dijela, a to su kritika Starog režima, prijedloga za uspostavu novog načina vladanja i početka potrage za onim tko bi tako vladao. U njemu se, dakle, nalazi i sjeme političkog mesijanizma (Talmon, 1961.). Nije teško iz toga zaključiti da se sva europska politička povijest odvila onako kako se odvila upravo zahvaljujući prosvjetiteljstvu, ili barem kao reakcija na njega.

Prosvjetiteljstvo se udaljilo od početnog istraživanja baruna Montesquieua o tome kako nastaju i kakvi su politički sustavi i počelo teoretizirati o tome kakvi bi oni trebali biti. Nadalje, počelo se baviti isključivo proučavanjem ljudske prirode i toga kakav bi joj politički sustav najviše odgovarao, dok je Montesquieuovo istraživanje bilo znatno šire (Talmon, 1961.). Smatrajući da su shvatili ljudsku prirodu i da mogu oformiti idealan politički sustav, djeca prosvjetiteljstva bacila su se na posao. Na primjer, francuski revolucionar i protokomunist Babeuf na svom se suđenju branio postavljajući pitanje o tome zašto mu se sudi kad je samo provodio ideje prvih revolucionara (Talmon, 1961.). Babeuf je, osim toga, bio pod utjecajem spomenutog Morellyja (Kuehnelt-Leddihn, 1974.).

Francuska revolucija bila je velik događaj potaknut prosvjetiteljstvom, iz kojeg je nastala podjela na ljevicu i desnicu, kao i sama ideja ideologije. Ljevičarski teoretičari i ideolozi djelovali su pod većim ili manjim utjecajem tog velikog događaja i bili su, očito, ona strana koja ga je obično podržavala ili barem opravdavala. Potrebno je dalje u tekstu obraditi neke od njih, više ili manje radikalne, koji su živeli u devetnaestom stoljeću, a najznačajniji je od njih, naravno, Karl Marx.

Kad se ovdje govori o ljevičarima u devetnaestom stoljeću prvenstveno se misli na socijaliste. Oni su postojali u više varijanti, ali svakako im je svima zajedničko bilo nezadovoljstvo postojećim društvenim odnosima i ekonomskim sustavom. U njihovo se vrijeme to u biti odnosi na dominantni liberalizam, kojim je bio prožet veći dio institucija u većini Europe. „Socijalisti su osudili liberalizam kao filozofiju koja ne može ubrati polodove modernog društva na dobrobit čovječanstva kao cjeline“ (Schwarzmantel, 2005.: 119.), a to je značilo stalan sukob sa svijetom koji ih je okruživao. Njihovi su stavovi obilježeni kolektivizmom, a njihova se kritika uvijek odnosi na društvo.

Jedan od ljevičara koje treba spomenuti svakako je Pierre Joseph Proudhon, zanimljiv francuski teoretičar, anarhističkog i ateističkog usmjerenja, čije ideje bi ipak mogle odbiti neke ljevičare, a svidjeti se nekim desničarima. Prvi je govorio o znanstvenom socijalizmu. On je, na neki način, blaža verzija Karla Marxa i njegov teorijski prethodnik. Proudhon je, između ostalog, smatrao da demokracija uvijek vodi u tiraniju većine i da je u demokratskom sustavu jedini cilj vlasti veća moć, protivio se emancipaciji žena i smatrao je da bi svaki čovjek trebao znati biti siromašan (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). S druge strane La Manchea u to se vrijeme isticao Robert Owen, rani britanski socijalist, u početku sklon običnom reformizmu, ali koji se s vremenom radikalizirao. Osmislio je novi vrijednosni sustav, odvojen od kršćanstva i zamjenu za religiju, kojeg se propovjedalo u „Dvoranama znanosti“ i prema kojem je svaki pojedinac samo rezultat svog okruženja. Tu je ideju kasnije prihvatio Karl Marx (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Znanstveni socijalizam, uvjeren da je moguće stvoriti potpuno racionalno i pošteno društvo, svoje izvorište ima u Francuskoj revoluciji i njejoj propagandi, koja je tvrdila da je sve ono što se događa potpuno u skladu s prirodnim zakonima (Talmon, 1961.). Sama ta tvrdnja, očito, donekle podsjeća i na marksističku teoriju o tijeku povijesti.

Tvorac te teorije, Karl Marx, kojeg Erik von Kuehnelt-Leddihn (1974.) vidi kao produkt njemačkog romantizma i sentimentalizma, obilježen Hegelovim učenjem i odrastanjem u okruženju visokog građanstva, koji je zaključke donosio na temelju onoga što

je osjećao i ponešto se bavio poezijom. Navodno nije podnosio mišljenja različita od svojih, a one koji se s njim nisu slagali samo je otpisao kao buržuje (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Imao je zanimljiv odnos prema vremenu u kojem je živio i društvu koje ga je okruživalo:

Moderna se za Marxa sastojala od ekspanzije potreba, kao i mogućnosti modernih sredstava za proizvodnju da ih zadovolji. Tako je postojanje kapitalizma bilo nužno za polaganje temelja novog socijalističkog poretka, u kojem bi ljudi mogli zadovoljiti svoje potrebe, razvijati ih te usto svjesno kontrolirati društvo i njegov proizvodni aparat. Utoliko je Marxov socijalizam bio modernistički socijalizam, dok egalitarni predšasnici socijalizma u Francuskoj revoluciji nisu mogli zamisliti mogućnost goleme ekspanzije proizvodnog procesa. (Schwarzmantel, 2005.: 126.)

Marx nije izmislio novu ideologiju za svoje doba, niti je njemu samome to bio cilj. Dapače, protivio se ideologijama. Ali, izmislio je nešto čime se hrani čitav niz ideologa i novi pristup proučavanju odnosa u društvu. One misli koje je on oblikovao i izrazio utjecale su na to kako je velik broj revolucionara kroz 20. stoljeće doživljavao svijet. Njegova je kritika utjecajna i danas, ako već ne u klasičnom smislu, onda kao promatranje svijeta kao nečega što je sasvim obuzeto ideologijom, ali to ne shvaća.

Ovakva socijalistička i marksistička, uvjetno rečeno, klasična ljevica, u dvadesetom je stoljeću znatno oslabjela, što zbog socijaldemokratskog kompromisa s liberalnim ekonomskim sustavom i političkim poretkom, što zbog reakcije na taj kompromis, što zbog toga kako su lijeve ideje provođene u djelo u Sovjetskom savezu. Taj je raskid klasične s novom ljevicom postao očit na kraju šezdesetih godina. Nova ljevica obično djeluje u okviru ideološkog obrasca koji se naziva postmodernizmom. Postmodernizam je pojava koju neki (na primjer, Vujić, 2020.) smatraju izdankom prosvjetiteljstva, a drugi pak, prekidom Zapada s prosvjetiteljskom tradicijom (Hicks, 2004.).

Poznato je tko su predvodnici postmodernizma: Michel Foucault, Jacques Derrida, Jean-François Lyotard (...) Oni imaju svoje zloglasne pomoćnike: Stanley Fish i Frank Lentricchia u književnoj i pravnoj kritici, Catharine McKinnon i Andrea Dworkin u feminističkoj pravnoj kritici, Jacques Lacan u psihologiji, Robert Venturi i Andreas Huyssen u kritici arhitekture i Luce Irigaray u kritici znanosti. (Hicks, 2004.: 1.-2.)

Nova ljevica zagovara „slobodno društvo, redefinirano kao ono u kojem su eliminirani glad, siromaštvo bolest i nepismenost“ (Katsiaficas, 1987.: 138.), a politički izbor vidi kao izbor između „socijalizma ili divljaštva“ (Katsiaficas, 1987.: 138.). Na Zapadu je uspjela stvoriti uvjete za emancipaciju žena i manjina najrazličitijih vrsta, ali i dalje je često muči ekonomska situacija, čak i u zapadnim zemljama (Katsiaficas, 1987.).

Novoj ljevici bitna je priroda, što se prvenstveno očituje u njenom ekološkom aktivizmu. On je za novu ljevicu nova vrsta političkog aktivizma i početak novog političkog stila. Ipak, njen interes za prirodu ne može se svoditi samo na to, jer uključuje i samu ljudsku prirodu kao takvu, a ne samo ono što čovjeka okružuje. Važno je osloboditi i čovjeka i prirodu kako bi se ostvarili ciljevi koje si je postavila nova ljevica (Marcuse, 1972.). Postmodernizam, često korišteni alat nove ljevice, tako postaje „strategija protiv koalicije razuma i moći“ (Hicks, 2004.: 3.)

Ljevica u praksi

Kao što je poznato, ljevičari su na početku Francuske revolucije bili oni koji su zagovarali ograničavanje kraljevih ovlasti, a kasnije oni koji su se zalagali za radikalna rješenja onoga što su smatrali društvenim problemima. Najpoznatija i najvažnija skupina koju je u tom kontekstu potrebno proučiti su jakobinci. Jakobinski je klub osnovan relativno kratko nakon početka revolucije, kao Društvo prijatelja ustava. Treba, doduše, naglasiti, da to upravo spomenuto Društvo nikako nije istoznačno s onim što se danas smatra Jakobinskim klubom, jer su se sadržaj, ciljevi i značaj izmjenjivali s time kako je Revolucija napredovala. U Francuskoj je u to vrijeme postojalo oko šest tisuća klubova povezanih s jakobincima (Miller, 2018.), ali uz to je potrebno istaknuti da je samo pet do deset posto francuskog stanovništva bilo politički aktivno (Miller, 2018.).

Nakon prvog revolucionarnog vala, sa svim njegovim nasiljem i radikalizmom, došlo je do procesa stabilizacije tijekom kojeg je u Francuskoj trebala funkcionirati ustavna monarhija. Takvo stanje nije odgovaralo svima, jer neki su se nadali nastaviti djelovati jednako odlučno kako je to zacrtao Emmanuel Joseph Sieyès još prije samog početka Revolucije u proljeće 1789. Ti spomenuti neki bili su jakobinci (Talmon, 1961.), s tim da je njihova moć slabjela s jačanjem političkih sukoba u Francuskoj, ali je u Parizu uvijek bila značajna (Miller, 2018.). U početku se među njima isticao markiz Condorcet, koji je čvrsto vjerovao da se društvo može urediti matematički. Kod njega su očiti snažan egalitarizam i pouzdanje u volju većine (Miller, 2018.), ali njegov doživljaj svijeta nije odgovarao onome kojeg je postavio Robespierre.

U kolovozu 1792. došlo je do pobune koju je organizirala Komuna, a njena je posljedica bilo ukidanje monarhije i posljednjih zadržanih feudalnih odnosa. Svrha pobune bilo je ispunjenje izvornih revolucionarnih težnji, to jest, uvođenje narodnog suvereniteta i političke jednakosti svih stanovnika bez obzira na to koliko je netko bogat. Uslijedili su, doduše, Rujanski pokolji i dodatna nestabilnost u kojoj su se, barem u početku, najbolje snašli jakobinci, koji su uskoro zavladaali Francuskom (Talmon, 1961.).

Jacobinci su na sebe gledali ne samo kao na provoditelje, nego i kao na spasitelje Revolucije, pa su stoga težili sve većem stupnju administrativne centralizacije i ideološke uniformnosti (vidi Talmon, 1961. i Kuehnelt-Leddihn, 1974.). U lipnju 1793. godine iz Konventa su izbacili žirondinske zastupnike, a tad je stvoreno i tijelo nazvano Odbor za javnu sigurnost. Ono je označavalo da sad cjelokupnu svrhu Revolucije, ali i volju cijelog

francuskog naroda, predstavlja i provodi jedna politička skupina, a to su bili jakobinci (Talmon, 1961.).

„Jakobinska politička i ekonomska dikatura bila je improvizacija uvjetovana ratom, ekonomskom nuždom, unutarnjom izdajom i stranačkim sukobom“ (Talmon, 1961: 79.), a nastavljena je dugo nakon što su nestali oni neposredni razlozi njenog postojanja, to jest, nakon što više nije bilo opasnosti za provođenje Revolucije. Jakobincima nije bilo dovoljno da su ljudi ravnodušni prema njihovim idejama, pa čak ni to da ih pasivno prihvaćaju, nego su zahtjevali aktivno sudjelovanje u njihovom provođenju (Talmon, 1961.). U skladu s rousseauovski idealom, sve je privatno trebalo biti žrtvovano u korist javnog, ili barem njemu podređeno (Talmon, 1961.). Utjecaj Rousseaua na francuske revolucionare bio je takav da se jedan od njih, Paul Marat, nije prao i brijač zbog njega, jer je to prkošenje prirodi (Hicks, 2004.). Drugi veliki obožavatelji tog autora bili su Robespierre i Saint-Just (Hicks, 2004.).

„Središnji problem jakobinizma“ prema Talmonu (1961.: 84.) „bila je dilema između jedinstvenog cilja i volje čovjeka.“ Očito je da očekivano ujedinjeno stremljenje svih u društvu nikako ne može biti u skladu s tim da pojedinac živi slobodno po svojoj volji. Upravo je to sjeme političkog sustava u kojem se protivnici na ovaj ili onaj način uklanjaju, što na neki način s vremenom postaje gotovo pitanje higijene. Značajan je u tom smislu podatak da je u Francuskoj za vrijeme Revolucije izmišljen otrovni plin, kojeg bi se moglo koristiti za uklanjanje političkih neprijatelja, ali nije bio osobito djelotvoran i nikad nije bio u masovnoj upotrebi (Kuehnelt-Leddihn, 1974.).

Jakobinizam se isto tako nije slagao s time da ga se jednostavno pasivno prihvaća, nego je od ljudi tražio aktivno izvršavanje svojih ideja i sudjelovanje u svemu što je zamislio za društvo. Pritom se u takvom djelovanju jakobinaca očituje pokušaj da se utjelovi Rousseauova opća volja. Relativno kratko vrijeme nakon njihovog terora, na vlast je došao general Bonaparte, koji se također smatrao utjelovljenjem opće volje. Kritiku koncepta opće volje dali su već filozofi iduće generacije, poput Hegela i Constanta, koji su pripadali generaciji koja je svjedočila užasima Revolucije, i to unatoč tome što su se slagali s njenim osnovnim idejama.

Potrebno je istaknuti i to da jakobinci nisu bili jedina ekstremistička politička skupina u Francuskoj početkom devedesetih godina osamnaestog stoljeća. Izljevi nasilja često se ne mogu nužno ni povezati s konkretnom skupinom. Uz njih treba spomenuti još dvije političke skupine, kordiljere i sankilote, kao i jednog pojedinca, François-Noëla Babeufa. Zanimljivo,

Babeuf je za Marxa doista bio prvi pravi komunist (Marx, 1985.), ali u Komunističkom manifestu s Engelsom ipak ističe da ono što je imao zamišljeno nije moglo uspjeti (Schwarzmantel, 2005.).

Jakobinci su sebe doživljavali ne samo kao prave predstavnike naroda, nego kao sam narod, ali i kao državu. Po uzoru na njih to su kasnije, na primjer, činili i čartisti u velikoj Britaniji, kako ističe Miller (2018.). To je otvorilo vrata terorizmu, a također je i temelj totalitarizma. Takav demokratski doživljaj političkog života proizašao je iz Američke i Francuske revolucije (Schwarzmantel, 2005.).

Ljevica, moglo bi se reći, u najvećem dijelu Europe miruje sve do Revolucije 1848. Događaji 1848. bili su rezultat nezadovoljstva koje je kod nekih ljudi izazvao poredak uspostavljen nakon Bečkog kongresa, ali u biti i samom činjenicom da Francuska revolucija nije uspjela. Revolucija 1848. u sebi sadržava razne ekonomske, socijalne, političke i nacionalne elemente koji će u ovom dijelu biti ukratko obrađeni. Njena je najznačajnija neposredna posljedica pad Srpanjske monarhije u Francuskoj, što je omogućilo Louisu Napoléonu Bonaparteu dolazak na vlast, a kasnije olakšalo ujedinjenje Italije i stvorilo preduvjet za ujedinjenje Njemačke. U Hrvatskoj je to vrijeme u kojem dominiraju ilirci, značajno za kasniju povijest. Svi su ti događaji početak nečeg novog, sasvim u duhu ljevice. Ipak, prije svega je za ovaj rad bitna analiza događaja u Francuskoj koju je napravio Karl Marx.

Karl Marx u svom Komunističkom manifestu ne napada samo kapitalizam, nego i nekomunističke revolucionarne skupine, ističući da samo komunisti znaju što je dobro za ljude (Miller, 2018.). Za Marxa je Revolucija 1848. vrhunski primjer klasne borbe. Kasnija istraživanja su, doduše, pokazala da je u Francuskoj došlo do sukoba između obrtnika, a da pobunjenici nisu bili proleterci, kao što je on tvrdio. Ipak, treba imati na umu da se dio potlačenih masa može boriti na strani poretka koji mu ne odgovara, a to je ono što se dogodilo u Francuskoj (vidi Leipold, 2021.).

Drugi događaj koji je privukao Marxovu pažnju i općenito je važan u povijesti ljevice nastanak je Pariške komune u kaosu koji je uslijedio nakon Francusko-pruskog rata. Proglašena je nakon primirja provizorne francuske republike s Njemačkom. Zanimljiv detalj iz tog razdoblja je to da u Komuni nije određen ministar rata, jer to nije zvučalo demokratski, već je izabran građanin delegiran k ministarstvu rata (Miller, 2018.). Očito je kao i 1848. u tom trenutku kod ljevice nastala velika nada da će napokon sve ono staro biti srušeno, a nastat

će novi svijet po njihovoj zamisli umjesto ovog starog. U Parizu se za vrijeme Komune istaknuo Raoul Rigault, potekao iz srednje klase, a poznat po svom neurednom životu, odbacivanju tradicionalne moralnosti i tome što se svima obraćao s „građanine“ ili „građanko.“ On je za vrijeme Komune bio civilni delegat za opću sigurnost (Miller, 2018.), te je bio povezan s pokoljem u Ulici Haxo i sa strijeljanjem pariškog nadbiskupa Darboya.

Kao što je poznato, Pariška je komuna završila neuspjehom. Sam je Rigault na kraju ubijen, a i Karl Marx je došao do zaključka da nije mogla uspjeti, jer je bila previše iracionalna, iako je, doduše, smatrao da ona predstavlja nešto dobro (Miller, 2018.). Potrebno će biti pričekati još pola stoljeća da ljevica osvoji apsolutnu vlast. To se, zanimljivo, dogodilo u dijelu svijeta za kojeg Marx to uopće ne bi predvidio, ali prije nego što se to detaljnije opiše treba reći ponešto o nemarskističkoj ljevici koja je postojala na prijelazu stoljeća.

Naravno, ljevica nikad nije u potpunosti bila marksistička i utjecaj marksizma bio je na nju različit, ovisno o razdoblju. Napuštanje marksističke dogme u Velikoj Britaniji dovelo je do nastanka fabijanaca, među čijim su najistaknutijim članovima bili barun i barunica Passfield te George Bernard Shaw, a blizak im je bio i mladi Winston Churchill. Velik je uspjeh ta ljevičarska skupina postigla i u Sjedinjenim Američkim Državama, a njihov se utjecaj vidi čak i u Lenjinovom tekstu o imperijalizmu kao posljednjoj fazi kapitalizma napisanoj tijekom Prvog svjetskog rata. Poslije rata zagovarali su razožuranje i uspostavu Društva naroda (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Antikolonijalizam šezdesetih i sedamdesetih godina proizašao je iz američkog folkloru i idealizma zasigurno povezanih s fabijanskim utjecajem. Potječe, dakako, još od Četrnaest točaka predsjednika Wilsona.

Znatno je veći utjecaj tradicionalni socijalizam imao u Rusiji, kao što je poznato. Razdoblje o kojem je ovdje riječ bilo je obilježeno epizodama učvršćivanja carske vlasti, političkom radikalizacijom kao posljedicom toga i reakcijom vlasti na nju. Šokantan je događaj, svakako, ubojstvo cara Aleksandra II. Vladara koji je oslobodio kmetove ubili su socijalisti, zato što su bili protivnici autokracije, a možda i zato što su se nadali da će oni biti u prilici ukinuti kmetstvo.

U Rusiji je bilo dosta ateizma, a postojala je i anarhistička i socijalistička ili komunistička ljevica. Anarhisti su se bavili terorizmom, a komunisti sastancima i organiziranjem prosvjeda (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Edward Crankshaw smatrao je da je upravo anarhični individualizam ruskog mentaliteta omogućio carističku autokraciju, a kasnije i komunističku diktaturu (vidi Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Ipak, zanimljivo je kako je

komunistička vlast bila postavljena. Lenjin je Partiju, naime, vidio kao svojevrsno tajno društvo koje izvana treba djelovati na društvene odnose (Miller, 2018.).

Poznato je da se komunistička revolucija iz Rusije nije odmah proširila u druge zemlje i, dapače, da je kod nekih ljevičara izazivala odbojnost. Najpoznatiji je takav primjer, dakako, gušenje Spartacističkog ustanka u Njemačkoj za kojeg je zaslužna socijaldemokratska vlast. Zanimljivo je da je još Rosa Luxemburg došla do zaključka da ljevica mora učiti iz svojih neuspjeha (Miller, 2018.), a relativno kratko vrijeme nakon toga Antonio Gramsci upozorio je kako ljevica mora odustati od ideja kakve su provođene u Sovjetskom savezu i započeo svoja čuvena razmatranja o hegemoniji. Time je na ljevici pokrenuto nešto novo, što je obilježava i danas. Ideja o revoluciji nije odbačena, ali je radikalno izmjenjena.

Revolucija o kojoj je ovdje riječ bit će globalna. Uključivat će, dakle, i sam Sovjetski savez. Mora biti drugačija od one kakva je bila zamišljena u devetnaestom stoljeću, zbog toga što je radništvo sad sve više dio buržujskog društva. Upravo kad se čini da je kapitalizam podigao svačiji životni standard, čini da je revolucija najmanje moguća, ali zapravo se sad omogućuje ostvarenje socijalističke ideje u njenom najradikalnijem obliku (Marcuse, 1972.).

Primjetno je da u razvijenim kapitalističkim zemljama kod nižih klasa vlada antirevolucionarno raspoloženje, zbog toga što su one zadovoljne životnim standardom koji im je osiguran (Marcuse, 1972.). Čini se, dakle, da je „najpotrebnija revolucija (...) namjanje vjerojatna“ (Marcuse, 1972.: 7.). Revolucionarni je potencijal, doduše, lako pronaći kod „neitegriranih manjinskih skupina“ (Marcuse, 1972.: 8.).

Nova ljevica na sebe je preuzela odbacivanje kapitalističkog doživljaja svijeta, koji uključuje „nenatjecateljsko ponašanje, odbijanje brutalne ‚muškosti,‘ raskrinkavanje kapitalističke produktivnosti rada, (...) odbijanje antierotskog, puritanskog kulta plastične ljepote i čistoće“ (Marcuse, 1972.: 31.). Istovremeno, upravo je to ono što onemogućava jačanje nove ljevice, zbog toga što se čini kao da je odvojena od društva (Marcuse, 1972.). Tako se barem činilo prije pola stoljeća, a kasnije će u tekstu biti nešto riječi o tome kako je danas. Osim toga, može se slobodno napomenuti da takva ljevica barem donekle podsjeća na spomenute Paula Marata i Raoula Rigaulta.

Nova se ljevica u vrijeme svog nastanka doživljavala kao mladenački pokret, ali proizašla je iz „umova ljudi poodmakle dobi, (koji pripadaju) europskoj generaciji koja je stalno bila iznova razočarana“ (Kuehnelt-Leddihn, 1974.: 374.) režimima pod kojim je živjela i dominantnim ideologijama. Iako su se htjeli odmaknuti od tradicionalne ljevičarske politike,

uzor im je i dalje bio Karl Marx, ali mladi Karl Marx, s kojim su se mogli više poistovjetiti (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Ipak, teorijski okvir u kojem se razvijaju ideje nove ljevice nije toliko klasični marksizam, već u znatno većoj mjeri postmodernizam. „Postmoderni teoretičari naglašavaju da pojedinac postoji u raznim društvenim kontekstima (...) stoga je ideja apstraktnog racionalnog pojedinca fiktivna“ (Schwarzmantel, 2005.), što znači da društvo postavljeno na načelima proizašlima iz prosvjetiteljstva, a kojih pak ne bi moglo biti bez kršćanstva, nema pravog smisla i ta načela nužno padaju u vodu.

Nerede do kojih je došlo 1968. treba promatrati kao ljevičarski događaj, ali ne kao nešto što ima veze s nezadovoljnim radništvom. Dapače, talijanski ljevičar starog kova, Pier Paolo Pasolini, tom je prilikom napisao pjesmu u čast policije (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Značajna je rasprava do koje je te godine došlo između francuskog ministra mladeži, François Missoffea, i studenta Daniela Cohna-Bendita na novootvorenom bazenu. Student je prišao ministru i prigovorio mu zbog segregiranih studentskih domova, to jest odvajanja studentica i studenata, na što mu je ministar odgovorio neka se baci u bazen da se ohladi, ako mu je to problem. Studentov odgovor na to bio je da bi se tako izrazio Hitlerov ministar mladeži (Judt, 2005.). Kasnije, donekle očekivano, Daniel Cohn-Bendit, postao je zastupnik u Europskom parlamentu.

Dakako, nije u svakom slučaju ljevičarski ideal da svi budu jednaki i, dapače, ljevica ponekad zahtjeva nejednako postupanje prema svim građanima. Očit je primjer za to progresivno oporezivanje, ali ima i drugih. U takvo bi se postupanje moglo ubrojiti pokušaj stvaranja odbora za brobu protiv rasizma i fašizma u Europskom parlamentu osamdesetih godina, koji je na kraju propao, odnosno, ideja je izmjenjena tako da se odnosi na sav politički ekstremizam. Drugi je primjer službena Borba protiv desnice u Njemačkoj.

S obzirom na sve ovo, može se reći da je na ljevici u posljednjih stotinjak godina došlo do velikih promjena. Moglo bi se ići toliko daleko da se za skorbu budućnost predvidi nestanak etablirane socijaldemokratske ljevice, koja i danas ponegdje postoji više iz navike. Moguće je točno odrediti i kad je njen nestanak započeo, gdje i tko je sve bio uključen. Takva umjerena ljevica umrla je 28. travnja 2010. godine u Rochdaleu, nakon što je umirovljenica Gillian Duffy postavila pitanje tadašnjem britanskom premijeru iz Laburističke stranke, Gordonu Brownu, o imigrantima. On joj je dao neki diplomatski odgovor, a nakon što se udaljio od nje nazvao ju je „onom zadrto m ženom.“ Taj je trenutak snimljen i snimke su odmah objavljene (Bbc.uk, 2021., a). Nije naodmet napomenuti da je gospođa Duffy 2016. godine na referendumu podržala izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije (Bbc.uk, 2021., b).

Promjene na ljevici su očite. Važno je napomenuti da je prije tridesetak godina „skoro trećina parlamentarnih zastupnika Laburističke stranke dolazilo iz radničkih obitelji; od 2010. do 2015. bilo ih je manje od jednog među deset.“ (Theatlantic.com, 2021.). Značajno je da se to događa nakon što su studenti krajem šezdesetih odabrali biti revolucionari. Ovaj fenomen nije nešto što je ograničeno samo na Veliku Britaniju ili na parlamentarne zastupnike u nekoj zemlji, već još više upada u oči kad je riječ o biračkom tijelu. Posljednjih desetljeća radništvo sve više napušta ljevicu i okreće se populističkim strankama ili radikalnoj desnici. U korist istih umjerena desnica sve više gubi nekad gotovo zajamčenu potporu niže srednje klase (Oesch i Rennwald, 2018.), o čemu će više biti riječi u nastavku teksta.

Desnica u teoriji

Francuska je revolucija iznjedrila podjelu na ljevicu i desnicu. Dakle, sama je ta podjela revolucionarna i logično se postavlja pitanje je li doista ispravno konzervativce ubrajati među desničare. Bez obzira na to, desnica kako ju se danas razumije razvila se iz reakcije na sve ono što se događalo u Francuskoj, to jest na sva klanja i nepravdu kojima je konačni cilj bio uspostava boljeg društva. Među kritičarima onoga što se događalo u Francuskoj krajem 18. stoljeća svakako se ističe Edmund Burke, vigovski političar rođen u Irskoj. Prema nekim navodima katolik, prema nekima slobodni zidar, a prema nekima oboje, poznat je po svojoj kritici Revolucije i zagovaranju reforme. John Schwarzmantel Burkeov konzervativizam uspoređuje s orleanizmom u Francuskoj, s obzirom na to da se i jedan i drugi stav protivi radikalnim promjenama i uključivanju cjelokupnog stanovništva u politički život, a osim toga snažno zagovara održavanje privatnog vlasništva (Schwarzmantel, 2005.).

Znatno odlučniji stav protiv promjena zauzimao je grof Joseph de Maistre, također slobodni zidar, koji je utemeljitelj reakcionizma i tvorac koncepta oltara i prijestolja. Uz njega treba spomenuti barem još Louisa de Bonalda, Friedricha von Gentza i Adama Müllera von Nitterdorfa. Zanimljivo je da su svi ti konzervativni političari i autori gotovo uvijek zagovarali uvođenje ili održavanje apsolutističkih monarhija, zgroženi onime što ih je zamjenilo, ali su pritom zaboravili da je od Aristotela do prosvjetiteljstva najbolji oblik vladavine bio kombinacija različitih načina vladanja.

Razmatrajući pojam konzervativizma čisto etimološki, moglo bi se doći do zaključka da se radi o skupu ideja kojima je cilj obrazložiti očuvanje postojećeg stanja. U tom se smislu, očito, konzervativizam nadovezuje na sam pojam desnice onako kako je obrazložen ranije u ovom tekstu. No, postavlja se logično pitanje je li trenutno stanje nešto što odgovara konzervativnim ljudima. Poprilično je očit odgovor da nije tako. Konzervativna revolucija može zvučati kao besmislena kombinacija riječi, ali, kako kaže Kuehnelt-Leddihn (1974.), na neki je način europski konzervativac danas veći revolucionar od bilo kojeg ljevičara.

S obzirom na to da je koncept desnice nastao u Francuskoj, trebalo bi promotriti što on znači tamo, na svom izvoru. U Francuskoj postoji tradicija tri desnice, barem po analizi Renéa Rémonda koju prenosi John Schwarzmantel (2005.). Tri desnice koje Rémond navodi su tradicionalistička, orleansitička i bonapartistička. Prva prati liniju Josepha de Maistrea i povezana je ultraroyalističkim pokretom u vrijeme Restauracije u Francuskoj nakon Bečkog

kongresa. Kasnije u devetnaestom stoljeću njihova se ideologija razvila kroz djelovanje Charlesa Maurrasa i njegove Francuske akcije (Schwarzmantel, 2005.).

Maurrasovo viđenje francuskog republikanskog režima njegovog vremena obilježeno je nezadovoljstvom, koje su kod njega uzrokovali politički sukobi i kaos u političkom životu. Smatrao je da se stanje može smiriti samo ako se obnovi monarhija i ako se Francuska vrati svojim katoličkim korijenima. Osim toga, smatrao je da treba napustiti centralizam, iako je zagovarao snažnu vlast, zbog toga što je on gušio stare pokrajinske identitete, slobode i tradicije (Schwarzmantel, 2005.). Kod njega je očita snažna antiparlamentaristička crta, jer je parlament centar svog tog republikanskog kaosa. Poznato je da je upravo parlament bio dominantno političko tijelo u Francuskoj sve do sredine dvadesetog stoljeća kad na vlast dolazi general de Gaulle, koji je također bio nezadovoljan parlamentarizmom. Pod njegovim je utjecajem stvoren polupredsjednički sustav, koji, mora se reći, ipak ima više sličnosti s onime kako je politički sustav zamišljao Benjamin Constant. Ipak, neporeciva je sličnost i s onime što je zagovarao Maurras. Osim toga, Charles de Gaulle napustio je predsjednički položaj nakon propalog referenduma o decentralizaciji, koju je zagovarao.

Znatno je drugačiji iskaz desnice bonapartizam, francuski oblik režima sa snažnim vođom koji nije demokrat, ali potporu traži u narodnim masama. Bonapartizam se u tom smislu može smatrati prototipom fašizma, a svoj je vrhunac doživio za vrijeme predsjednika Louisa Napoléona Bonapartea, koji se proglasio Napoleonom III., carem Francuza, nakon što je izveo državni udar. Potrebno je, doduše, naglasiti da je sličnost između bonapartizmu i fašizmu prvenstveno moguće pronaći u formi, a znatno manje u sadržaju (Schwarzmantel, 2005.).

Sličnost je svakako u tome što je bonapartizam bez sumnje militaristički, ekspanzionistički i imperijalistički. Treba imati na umu da se plemstvo napoleonskog carstva temeljilo na vojnim uspjesima i ratnim zaslugama vladarevih maršala i generala. Bonapartizam također nije jedina pojava u francuskoj politici koju se smatra prototipom fašizma. Kako navodi John Schwarzmantel, za Zeeva Sternhella to je i pokret pod vodstvom generala Boulangerera koji je nastao osamdesetih godina devetnaestog stoljeća (Schwarzmantel, 2005.), dakle nakon pada Drugog carstva, poraženog u ratu protiv Pruske, i propalog pokušaja nove restauracije Bourbona početkom sedamdesetih. Istovremeno, za Sternhella Boulangerov pokret nije ni ljevičarski ni desničarski, već nadilazi tu podjelu kako bi za postizanje svog cilja okupio što veći dio naroda (Schwarzmantel, 2005.).

Orleanizam se, kao što je rečeno, može vezati uz Burkeov konzervativizam nešto više nego uz djelo Josepha de Maistrea. Sadržava u sebi elitistički i antidemokratski doživljaj politike, a za cilj si zadaje sprječavanje svakog ekstremizma (Schwarzmantel, 2005.). Na neki način, iako je ovdje ubrojen u desnicu, orleanizam predstavlja ono što bi se moglo nazvati radikalnim centrizmom, a uklapa se u aristotelijansko traženje središnjeg položaja.

Edmund Burke autor je kojeg se smatra najvažnijim za nastanak i razvoj konzervativizma, te su njegovi stavovi, dapače, oni koji i danas najviše utječu na konzervativce i konzervativizam, za razliku od lika i djela Josepha de Maistrea ili Adama Müllera. Treba samo pogledati na koga se u svojim izlaganjima o stanju stvari često pozivaju ljudi poput Petera Hitchensa ili Rogera Scrutona. Ipak, potrebno je napomenuti nekoliko stvari o Edmundu Burkeu. Kao vigozac, on zasigurno pripada onome što bi se u britanskom parlamentu njegovog vremena današnjim jezikom moglo nazvati liberalnom, progresivnom, pa i lijevom stranom. Nadalje, dobro je poznata njegova obrana američkih revolucionara, iako ne toliko kao osuda onih francuskih. Za nju se opravdanje može pronaći u tome što je Burke smatrao da se američki revolucionari bore za očuvanje svojih prava i sloboda, koji bi im trebali pripadati kao podanicima britanskog kralja sukladno postojećem britanskom ustavu. Revolucionari u Francuskoj pokušavali su izgraditi novi političku sustav i uspostaviti nove društvene vrijednosti, a sve to uz jako puno krvi i nasilja. Burkeu, po svemu sudeći, to nije odgovaralo. Za njega su bitni bili očuvanje i oprezna reforma „institucija, običaja i tradicija koji su se izgadili za prošlih generacija te ljudima davali osjećaj kontinuiteta i identiteta“ (Schwarzmantel, 2005.: 151.). Edmund Burke jednako je utjecao i na kancelara Metternicha, koliko i na Alexis de Tocquevillea (Kuehnelt-Leddihn, 1974.).

Vjerojatno je najznačajnije njegovo upozorenje u vezi Francuske revolucije, dano samo godinu dana nakon što je ona počela, ono o tome da će se iz novonastalog kaotičnog stanja uzdići neki general, koji će znati k sebi privući vojsku, ostavljenu bez pravog zapovjednika. Osim toga, održavanje tradicije i poretka u državi ono je što kod Burkea može biti naznaka viđenja države kakvo postoji u fašizmu i ultranacionalizmu, gdje je ona organska zajednica u koju se ne smije dirati. Postoji, doduše, i znatna razlika, zato što je fašizam često težio stvaranju novih tradicija ili romantičarski interpretirao one postojeće.

Nacionalizam je paradoksalna ideja, zbog toga što je nov i često zaziva promjene, ali ipak se poziva na tradiciju (Schwarzmantel, 2005.). Ona može biti stvarna ili zamišljena, a u devetnaestom se stoljeću često temeljila na romantičnom shvaćanju povijesti naroda i država, koje je svoj iskaz pronašlo u umjetnosti jednako koliko i u politici. Charles Maurras oblikovao

je svoj nacionalizam preko ideje o francuskoj naciji, kojoj ne pripadaju „drugi.“ Među njih je ubrajao Židove, slobodne zidare, protestante i strance, smatrajući da oni nisu pravi nasljednici francuske tradicije i da ne mogu biti uključeni u onakvu organsku zajednicu kakvu je on zamislio za Francusku, a za koju je smatrao da je upropaštena postojanjem republikanskog i liberalnog režima (Schwarzmantel, 2005.). Kritika liberalizma proizlazi iz njegove dvije odlike, a to su njegov optimizam i uzdizanje tržišta, a uz to liberalizam nije imao razumjevanja za koncept zajednice (Schwarzmantel, 2005.). Očito je, dakle, što je u vezi njega smetalo fašistima.

Desnica u praksi

Bečki kongres, svojevrsni politički početak 19. stoljeća, bio je iskaz konzervatizma, makar mu nije cilj bio ništa sačuvati, a donekle ni obnoviti. Treba imati na umu da nije obnovljena Poljska, kao ni republikanska Venecija, Genova ili Dubrovnik, a od Nizozemske je napravljena jedinstvena država s nasljednim monarhom na čelu. Posljedica Bečkog kongresa često je bila borba protiv nacionalizma koji je proizašao iz prosvjetiteljstva, Francuske revolucije i romantizma, osobito u Srednjoj Europi. Autoritarizam se u konzervatizmu 19. stoljeća pojavljuje kao reakcija na revolucionarni teror u Francuskoj i na desetljeća ratovanja po cijelom kontinentu nakon njega (Kuehnelt-Leddihn, 1974.).

19. stoljeće bilo je, unatoč tome, dobrim dijelom i stoljeće liberalizma, razdoblje u kojem su se principi osmišljeni u prethodnom stoljeću počeli provoditi u djelo, te vidjeti u tvorbi i djelovanju političkih institucija. Na različite se načine to vidjelo u različitim zemljama i kod različitih naroda, ali brojni su važni događaji tog doba obilježeni upravo njime. Prvi je svakako Srpanjska revolucija u Parizu 1830., a kasnije ujedinjenje Italije i Njemačke, te općenito jačanje nacionalizma. Tome treba pridodati širenje biračkog prava i uvođenje civilnog braka, kao i slabljenje tradicionalne religije u javnom životu. (Ovo je, dakako, u mnogočemu omogućilo nastanak totalitarnih ideologija u idućem stoljeću.) Reakcija na to bila je pojava katoličkih stranaka, koje su težile drugačijoj socijalnoj i ekonomskoj politici, ali nisu bile socijalističke u klasičnom smislu te riječi. Kroz dvadeseto je stoljeće liberalizam nestao kao aktivan politički pokret, ali njegovo naslijeđe postoji u brojnim europskim institucijama.

Stanje nastalo na Bečkom kongresu održalo se u svojoj biti sve do Prvog svjetskog rata, koji je označio rušenje svih dominantnih starih vrijednosti i početak potrage za nečim novim. Već je opisano što je to novo značilo za ljevičare, a sad će pažnja biti posvećena onome što se naziva konzervativnom revolucijom. Ne radi se o događaju, već o intelektualnom ozračju koje je postojalo u Njemačkoj dvadesetih godina i koje je oblikovalo čitav niz političkih ideja. To je „generacijski fenomen“ (Vujić, 2020.: 16.), koji kao nužan cilj nema restauraciju prethodnog sustava (Vujić, 2020.), kao što je najvećim dijelom bio slučaj na Bečkom kongresu, već davanje kritike novonastalog poretka na temelju koje će se pokušati stvoriti nešto novo.

Neki moralni i intelektualni predvodnici spomenute njemačke konzervativne revolucije odbacivali su kršćanstvo, smatrajući da ono, poput marksizma, ima lineranu viziju

povijesti te stoga ne može imati nikakve veze s konzervatizmom, koji povijest vidi kao ciklički proces (Kuehnelt-Leddihn, 1974. i Vujić, 2020.). Ipak, dio konzervativnih revolucionara zalagao se upravo za stvaranje društva na kršćanskim temeljima, u nekom obnovljenom Svetom Rimskom Carstvu, to jest, njihova je ideja bila da se treba izgraditi gotovo augustinovska *res publica Christiana* (Vujić, 2020.).

U nešto konkretnijem slučaju nego što su intelektualni krugovi konzervativnih revolucionara, to jest, u slučaju Njemačke nacionalne narodne stranke, također se ne može, prema Eriku von Kuehnelt-Leddihnu (1974.), govoriti o istinski konzervativnoj stranci, jer je ona ideološki bila oslonjena na militarizam i nacionalizam devetnaestog stoljeća i doživljavala je jako malo od onoga što je bilo prije. Nadalje, prema istom autoru spomenuti Charles Maurras nije pravi konzervativac upravo zbog toga što je imao „duboko nekršćanski um“ (Kuehnelt-Leddihn, 1974.: 393.), zbog kojeg se, uostalom, Katolička crkva i ogradila od njega, makar je puno govorio o njezinoj važnosti. Naravno, ovakvo mišljenje o Charlesu Maurrasu počiva na onome što je u biti poistovjećivanje desnice i konzervatizma, koje nije standardno, kao što se već vidjelo.

U određenoj mjeri, zasigurno, konzervativna revolucija olakšava dolazak nacista na vlast, no taj je događaj nešto što se ne može vezati isključivo ni uz nju, niti uz tradicionalne konzervativce. Treba uzeti u obzir da fašizam nije bio osobito željan čuvanja tradicije, barem ne onako kako to obično žele konzervativci, i često je bio spreman na radikalne promjene. Korisno je prisjetiti se u ovom trenutku Manifesta futurizma, kojeg je 1909. godine napisao Filippo Tommaso Marinetti i kojeg je, zanimljivo, prenio francuski konzervativni list *Le Figaro*. Marinetti u Manifestu zagovara protivljenje moralizmu, tradicionalizmu, ali i feminizmu, zagovara uništenje muzeja i knjižnica te hvali brzinu, hrabrost i buntovnost. Nemoguće bi bilo tvrditi da se radi o nekom nostalgičnom tekstu. Dapače, čitajući ga, postaje očito što su fašisti imali pred očima kad je nastala prva autostrada.

Reakcija na sva ova intelektualna strujanja nakon Drugog svjetskog rata bilo je sve jače povlačenje desnice, osobito nakon spomenute 1968. Naravno, ni to nije nešto što je moglo trajati vječno, a danas se, pak, reakcija na to, vidi u fenomenu populizma. Populizam je pojam koji se često može čuti u europskoj javnoj sferi, ali i o kojem se često piše. Pojava populizma u europskom političkom životu nije ništa novo i zapravo je sama po sebi primijećena prije puno vremena. To znači da se može naći obilje definicija i prikaza populizma, ali i upućuje na to da se ne radi o tako novoj pojavi kao što se ponekad čini. Ipak,

kako će se na kraju vidjeti, nema sumnje da je ta pojava izuzetno ojačala u posljednjih desetak godina.

Jasnu i urednu definiciju populizma može se pronaći u uvodu zbornika *Populizam u 21. stoljeću*, a ona glasi:

(Populizam je) reakcija na to što tradicionalne stranke nisu adekvatno uspjele odgovoriti na niz fenomena poput ekonomske i kulturalne globalizacije, brzinu i smjer europske integracije, imigraciju, slabljenje ideologija i klasne politike, otkrivanje korumpiranosti među elitom itd. (Albertazzi i McDonnell, 2008.)

Istovremeno, iz ove se definicije na neki način više vidi što populizam nije, nego ono što jest, slično kao što je rečeno za novu ljevicu. Populizam se bavi kritikom liberalne demokracije zbog toga što smatra da je ona omogućila stvaranje stranačke oligarhije, te da radi toga parlamenti više nisu prava predstavnička tijela, nego mjesta koja služe za beskorisne rasprave. Stranke koje čine tu oligarhiju, iako su proizašle iz naroda i trebale predstavljati njegove dijelove, postale su prijetnja slobodi i pravima onima u tom narodu (Vujić, 2020.). Nastao je kao reakcija na više pojava u zapadnjačkim društvima, između ostalog sigurno i na amerikanizaciju, multikulturalizam, ali i neokonzervatizam i popustljivost etabliranih desnih stranaka. Dakle, njegov nastanak nije uvjetovan samo postojanjem ljevice, nego se javlja kao reakcija na dio desnice, slično kao što je nova ljevica nastala zbog nezadovoljstva starom.

Sličnosti i razlike

Nakon što su opisani elementi ljevice i desnice, u ovom će poglavlju biti navedene sličnosti među njima koje je moguće pronaći kroz povijest. Prvi primjer koji se može navesti relativno je očit. Poznato je da se socijalizam bavio pravima radnika, a ne nacijama, što ne znači, doduše, da nacionalizam na njega nije utjecao. U 19. stoljeću to je bilo neizbježno. Raskol među austrijskim i češkim socijalistima, koji su prije njega zajedno djelovali, što je sasvim logična posljedica političkog sustava u kojem su postojali, dogodio se 1896. Nakon njega osnovana je Narodna (ili pak Nacionalna) socijalistička stranka Češke (Kuehnelt-Leddihn, 1974.).

I među češkim se Nijemcima razvila nacionalna socijalistička stranka, koja je kao središnju točku svog programa imala pangermansku socijalističku demokraciju. Osim toga, to je bila antiklerikalna, antihabsburška i antisemitska skupina ljudi. Kad je 1918. ostvaren dio njihovog sna, to jest, raspala se stara Monarhija, neki su članovi morali napustiti novoosnovanu Čehoslovačku. Jedan od njih, Rudolf Jung, preselio se u München, gdje je postao član Njemačke radničke stranke i predložio je da je se preimenuje u Nationalsocijalističku njemačku radničku stranku. Njegov je prijedlog prihvaćen (Kuehnelt-Leddihn, 1974.).

Ako se promatraju totalitarni režimi, lako je uočiti da između njih postoje velike sličnosti bez obzira na ideološku provenijenciju. Pritom se ne misli na ono očito, a to je da se održavaju tiranijom. Ovdje je riječ o njihovom utopizmu i svojevrsnom futurizmu (koji se razlikuje od progresizma, potrebno je naglasiti), a jedan je konkretan primjer opsjednutost čistoćom krvi, koja danas postoji u Sjevernoj Koreji kao što je nekad postojala u nacističkoj Njemačkoj. Potreba za tom čistoćom, koja omogućava da se ljude lakše dijeli u različite skupine, rezultat je apolonskog pogleda na svijet kad ga se dovodi do krajnosti.

Ono što nikako nije desno u vezi nacizma njegova je antipatija prema kršćanskoj tradiciji. Ona se konkretno očitovala u zatvaranju kršćanskih škola i uklanjanju križeva, koje je bečka redovnica Marija Restituta Kafka odbila provesti i radi toga je smaknuta. Tome je još potrebno dodati i neobnavljanje monarhije, kao i nepoštivanje privatnog vlasništva ili obiteljske privatnosti (Boyd, 2018.). Nemoguće je, naravno, točno reći što bi o Hitlerovoj vlasti mislili Joseph de Maistre ili Edmund Burke, ali teško je zamisliti da bi im se ona jako sviđala. Po njihovom bi ukusu vjerojatno puno više bili Paul von Hindenburg, za kojeg je

poznato da ga je Hitler smatrao reakcionarom, ili čak grof Stauffenberg i ljudi oko njega, koji su bili motivirani osjećajem dužnosti prema svojoj domovini i bili su uvjereni kršćani.

Ako se desnicu gleda kao čuvaricu tradicije, nacisti to nikako nisu bili, nego su bili stvaratelji nečeg novog za iduća tisućljeća i u tom su smislu sami sebe uspoređivali samo s komunistima (vidi Arendt, 1973.). Dapače, i fašizam je za njih, makar im je u početku bio uzor, zapravo bio previše banalan. Kršćanstvo nisu napadali jednako otvoreno kao ruski komunisti, ali s vremenom je trebalo doći i do toga, kako je zapisao Denis de Rougemont (vidi Boyd, 2018.). Na ovo se nadovezuje ono što je rekao Kuehnelt-Leddihn (1974.), da fašisti (uključujući naciste) i komunisti nisu isti, ali nisu ni neprijatelji, nego konkurencija.

Nadovezujući se na ovo postavlja se pitanje može li se danas nekoga kao što je Alain de Benoist smatrati pravim desničarem, ako, poput njega, odbacuje kršćansku tradiciju? Ili ono što on predstavlja nadilazi, ponekad pomalo banalnu, podjelu na lijevo i desno i prelazi u nešto drugo, što bi se općenito moglo nazvati ekstremizmom, imajući na umu etimologiju te riječi i ne s nužnom namjerom da se neku ideju ili nečiji stav unaprijed osudi.

Potrebno se prisjetiti i toga da često čitav niz tradicionalnih normi i institucija stoji na putu svakome tko želi uvesti bilo kakvu diktaturu, bez obzira na to radilo se o ljevičaru ili desničaru. Na primjer, Mussoliniju su na putu tome da u potpunosti ostvari svoj plan stajale u prvom redu Crkva i monarhija. U mnogočemu je fašizam kao pokret čista suprotnost liberalnim idejama starog talijanskog ustava, a donekle nastaje i kao reakcija na njih. Važno je zbog toga napomenuti da je godine 1921. Mussolini ponudio suradnju socijalistima, a pokušao ih je pridobiti i nakon 1922. (Kuehnelt-Leddihn, 1974.). Postoji, doduše, i značajna razlika. Kod ljevice sklonost totalitarizmu postoji kako bi se čovjeka, koji je prema ljevičarskom shvaćanju dobar, doveo do savršenog stanja u kojem se u nekom trenutku mora naći. Kod desnice, za koju je čovjek loš, totalitarizam je način da se čovjeka kontrolira kako ne bi nanosio zlo ili postupao krivo (Talmon, 1961.).

Primjetno je, nadalje, da se ljevica, ili si to ona barem umišlja, bori za čitav niz nekakvih skupina, na primjer žena, radnika ili bilo kakvih manjina, kao da se radi o nekakvim monolitima i da su to kategorije koje u potpunosti određuju postojanje i razmišljanje svakog čovjeka. Desnica istu stvar radi s narodom, koji je uvršten u nekakvu nadnaravnu apstrakciju, iako je sasvim očito da dobar dio naroda (takva) desnica uopće ne privlači.

Ljevica i desnica uvijek imaju svoje populističke elemente, više ili manje izražene, i spremne su na kritiziranje društva kojeg vide te konkretnog političkog poretka koji se naziva

liberalnom demokracijom. Oba su se ova politička opredjeljenja kroz povijest pojavljivala u totalitarnim oblicima i svoj položaj na vlasti održavala tiranijom, nalikujući tako jedan drugome. U današnje doba i ljevica i desnica obilježene su borbom oko afirmiranja ili obrane različitih identiteta. Suvremena je ljevica obilježena promoviranjem multikulturalizma, a desnica isticanjem važnosti kršćanstva, suverenizma i nacionalizma. Ostaje za vidjeti kakve će biti posljedice toga na liberalnu demokraciju.

Talmon (1961.) razlikuje liberalnu i totalitarnu demokraciju. Ovu prvu opisuje gotovo darwinistički, kao proces u kojem se tokom vremena uviđaju i u djelo provode najbolje ideje. Druga ispada gotovo kao nešto religijsko, jer je obilježena mesijanističkim porivom. Obje su nastale u 18. stoljeću, to jest, proizašle su iz prosvjetiteljstva. Njegov je, dakle, zaključak da je totalitarna demokracija sad dio zapadnjačke tradicije. Taj je zaključak suprotan onome Hanne Arendt, koja je totalitarizam smatrala negacijom svih zapadnjačkih vrijednosti.

Demokracija često zabranjuje djelovanje onima koji se s njome ne slažu i u takvom slučaju postaju očite i diktatorske sklonosti demokratskih elita. Njemačka je danas dobar primjer takve politike, slično kao što je to u razdoblju Srpanjske monarhije bila Francuska. Postoji svijest o tome da demokracija u sebi nosi sjeme vlastite propasti. U ideji da u demokraciji na vlast dolaze najbolji mogući ljudi kao da postoji određen talog socijalnog darwinizma. Prema britanskom piscu Hebertu Readu, što prenosi Kuehnelt-Leddihn (1974.) svaki je totalitarizam demokratski, jer uspjeva očarati mase i tako steći njihov pristanak te se slijedom toga može zaključiti da je nacistička Njemačka bila demokratskija od Sjedinjenih Američkih Država.

Potrebno je istaknuti da se značenje i način upotrebe pojmova ljevice i desnice značajno mjenjali, bez obzira na njihovu rasprostranjenost. Tako na primjer hrvatski političar Josip Frank (1904.) sam za sebe pred Kraljevinskim odborom u Budimpešti kaže ni više ni manje nego da pripada krajnjoj ljevici. Iz današnjeg je shvaćanja pojmova ljevice i desnice teško zamislivo da bi se Franka, pa onda valjda i frankovce, opisalo kao pripadnike krajnje ljevice. Lijeve i desne ideje često su bile isprepletene, često su ih provodili ljudi istih ili sličnih metoda, a ponekad su čak i njihovi ciljevi nalikovali jedni drugima, ako već nisu bili isti.

Zaključak

Ovaj je rad kratak prikaz samo dijela svega što bi se moglo vezati uz pojmove ljevice i desnice. Svrha mu je bila pokazati da su to pojmovi koji mogu biti korisni, ali često nisu dovoljni da se opiše sva politička povijest Zapada od Francuske revolucije do danas, niti da je neke pojave u europskoj povijesti lako kategorizirati kao isključivo lijeve ili desne. Ljevica stvara sovjetsku Rusiju, ali to nije značilo da je svim ljevičarima ambicija bila živjeti u sustavu kakav je ondje postojao. Desnica općenito teži očuvanju tradicije, ali to ne znači da se desnim ne smatra jako puno pokreta koji su pokušavali stvoriti nešto novo, za što je najbolji primjer Hitlerova vlast u Njemačkoj koja je stvorila puno toga novog nauštrb neobnavljanju ili uklanjanju starog.

Lijevo i desno u smislu političkih kategorija danas su često važni dijelovi identiteta pojedinaca, što ne treba čuditi s obzirom na to da se politički život odvija u okviru liberalne demokracije, u kojoj svaki punoljetni građanin ima pravo glasa. Dapače, ljudima je to toliko važno da utječe i na njihovu percepciju stvarnosti (Kahan i sur., 2012.), te čak stvara lažna sjećanja (Frenda i sur., 2013.).

Ipak, potrebno je imati na umu da lijeve i desne ideje ne postoje kao monoliti koji su jedino obilježje suvremenog političkog života. Razlike između ljevice i desnice proizlaze iz sasvim različitih moralnih stavova (vidi Graham i sur., 2009.), ali između te dvije pojave moguće je pronaći i određene sličnosti s obzirom na to kako ih se provodi i koliko oni koji ih provode žele izmjeniti društvo koje ih okružuje.

Bibliografija:

Albertazzi, Daniele i McDonnell, Duncan (2008.), *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. London: Palgrave Macmillan

Arendt, Hannah (1973.), *The Origins of Totalitarianism*. New York: Houghton Mifflin Harcourt

Art, David (2011.), *Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigration Parties in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Barry, Brian (2001.), *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Harvard University Press

Bbc.uk (2021., a), <https://www.bbc.com/news/av/uk-politics-eu-referendum-36373649> (Pristupljeno: 12. 06. 2021.)

Bbc.uk (2021., b), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8649012.stm> (Pristupljeno: 12. 06. 2021.)

Betz, Hans-Georg (1993.), The New Politics of Resentment: Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe. *Comparative Politics*, 25 (4): 413.-427.

Blee, Kathleen i Creasap, Kimberley (2010.), Conservative and Right-Wing Movements. *Annual Review of Sociology*, 36: 269.-286.

Boyd, Julia (2018.), *Travellers in the Third Reich: The Rise of Fascism Through the Eyes of Everyday People*. London: Elliott & Thompson Limited

Caratan, Branko (1996.), Ljevica u postkomunističkim zemljama. *Politička misao*, 23 (2-3): 22.-41.

Feldman, Michael (2016.), On radical right mainstreaming in Europe and the US. U: Bevelander, Pieter i Wodak, Ruth (ur.), *Europe at the Crossroads: Confronting Populist, Nationalist, and Global Challenges* (23.-48. str.). Lund: Nordic Academic Press

Fielitz, Maik i Laloire, Laura Lotte (ur.) (2016.), *Trouble on the Far Right: Contemporary Right-Wing Strategies and Practices in Europe*. Düsseldorf: Transcript Verlag

Frank, Josip (1904.), *Rad narodnog zastupnika doktora Josipa Franka u kraljevinskom odboru*. Zagreb: Prva hrvatska radnička tiskara

- Frenda, Steven J., Knowles, Eric D., Saletan, William i Loftus, Elizabeth F. (2013.), False memories of fabricated political events. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49 (2): 280.-286.
- Graham, Jesse, Haidt, Johnathan i Nosek, Brian (2009.), Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of personality and social psychology*, 96 (5): 1029.-1046.
- Hainsworth, Paul (2008.), *The Extreme Right in Western Europe*. New York: Routledge
- Hicks, Stephen R. C. (2004.), *Explaining Postmodernism: Skepticism and Socialism from Rousseau to Foucault*. Tempe: Scholargy Publishing
- Hoppe, Hans-Hermann (2007.), *Democracy: the god that Failed*. New Brunswick: Transaction Publishers
- Judt, Tony (2005.), *Postwar: A History of Europe Since 1945*. London: Penguin Press
- Kahan, Dan M., Hoffman, David A., Braman, Donald, Evans, Danieli, Rachlinski, Jeffery J. (2012.), "They Saw a Protest": Cognitive Illiberalism and the Speechconduct Distinction. *Stanford Law Review*, 64 (4): 851.-906.
- Katsiaficas, George (1987.), *The Imagination of the New Left: A Global Analysis of 1968*. Boston: South End Press
- Kopeček, Lubomir (2007.), The Far Right in Europe: A summary of attempts to define the concept, analyze its identity, and compare the Western European and Central European far right. *Central European Political Studies Review*, 9 (4): 280.-293.
- Kuehnelt-Leddihn, Erik von (1974.), *Leftism: From de Sade and Marx to Hitler and Marcuse*. New Rochelle: Arlington House Publishers
- Leipold, Bruni (2021.), The Meaning of Class Struggle: Marx and the 1848 June Days. *History of Political Thought*, (42) 3: 464.-499.
- Marx, Karl (1985.), *Sur la Révolution française*. Pariz: Éditions sociales
- Marcuse, Herbert (1972.), *Counterrevolution and Revolt*. Boston: Beacon Press
- Miller, James (2018.), *Can Democracy Work? A short History of a Radical Idea, From Ancient Athens to Our World*. London: Oneworld Publications

Oesch, Daniel i Rennwald, Line (2018.), Electoral competition in Europe's new tripolar political space: Class voting for the left, centre-right and radical right. *European Journal of Political Research*, 57 (4): 783.-807.

Richardson, Joanna (1983.), *Paris under Siege*. London: Folio Society

Schwarzmantel, John (2005.), *Doba ideologije: Političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena*. Zagreb: AGM

Talmon, Jacob Leib (1961.), *The Origins of Totalitarian Democracy*. London: Mercury Books

Theatlantic.com (2021.), <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2021/09/blame-the-bobos-creative-class/619492/> (Pristupljeno: 10. 08. 2021.)

Tomas, Domagoj (2013.), Europska „nova desnica“ – Marginalna politička misao ili ostvariv potencijal? *Pilar: Časopis za društvene i humanitičke studije*, 15 (1)-16 (2): 113.-131.

Velički, Damir (2010.), Desni ekstremizam, radikalizam i zapadnoeuropska Nova desnica. *Politička misao*, 47 (2): 67.-84.

Veljak, Lino (1985.), Neokonzervativizam i nova desnica. *Revija za sociologiju*, 15 (3-4): 195.-205.

Vujić, Jure (2020.), *Konzervativa revolucija od Weimara do danas*. Zagreb: Alfa

Zakošek, Nenad (1996.), Ljevica u postkomunizmu. *Politička misao*, 23 (2-3): 8.-21.

Sažetak:

Cilj je ovog rada davanje prikaza nastanka i razvoja ljevice i desnice od Francuske revolucije do danas, kako bi se dobilo sažeto objašnjenje ove dvije pojave. U radu se određuju događaji, teoretičari i režimi koji su obilježili postojanje ova dva važna politička pojma. Pokušava se odrediti ima li kakvih sličnosti i razlika među njima, te koje bi to bilo.

Ključne riječi:

ljevica, desnica, revolucija, ideologija, socijalizam, konzervatizam

Summary:

The aim of this paper is to give an overview of the origin and development of the political left and right from the time of the French Revolution until present day, in order to provide a concise explanation of these two phenomena. The paper identifies events, theorists and regimes that marked the existence of these two important political concepts. An attempt is made to determine whether there are any similarities and differences between them, and what they would be.

Keywords:

left, right, revolution, ideology, socialism, conservatism